

Марина В. Кебара
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

УДК 811.161.1'373.43
811.163.41'373.43
811.161.1:811.163.41
Стручни рад
Примљен: 28. фебруар 2018.
Прихваћен: 8. јун 2018.

ГРАМАТИЧКА ТРАНСПОЗИЦИЈА У ДЕРИВАЦИЈИ НЕОЛОГИЗАМА У ДЕЧЈОЈ ЈЕЗИЧКОЈ ИГРИ

Айсџиракџи: Предмет истраживања у нашем раду су неологизми у децјој говорној парадигми са граматичком транспозицијом (ГТ) у подлози, као главним поступком у грађењу децје језичке игре, са циљем њиховог одређивања, класификовања и описивања. На корпусу децјих оригиналних језичких творевина са српског и руског говорног подручја вршимо лингвокогнитивну и (психо)лингвистичку анализу са аспекта говорне организације и вербалног понашања језичке личности. Издвојили смо и описали следеће типове неологизама као производе ГТ у функцији деривационог поступка: 1) неологизми као деривати ГТ у функцији децје/народне етимологије; 2) неологизми као деривати ГТ глагола у именице; 3) неологизми као деривати ГТ деминутива у аугментатив; 4) неологизми као деривати ГТ именица у глаголе; 5) неологизми као деривати ГТ непроменљивих врста речи у глаголе; 6) неологизми као деривати ГТ сажимањем синтагми у глагол (универбација); 7) неологизми као деривати ГТ других врста речи у придеве; 7а) неологизми као деривати ГТ других врста речи у компаратив.

Кључне речи: граматичка транспозиција, децји неологизми, језичка личност, језичка игра, деривација, психоллингвистика.

1. УВОДНО-ТЕОРИЈСКО РАЗМАТРАЊЕ О ЈЕЗИЧКОЈ ЛИЧНОСТИ И НЕОЛОГИЗМИМА У ДЕЧЈОЈ ГОВОРНОЈ ПАРАДИГМИ

У раду¹ спроводимо лингвокогнитивну и (психо)лингвистичку анализу дејких неологизама као најпродуктивнијих језичких јединица у дејкој говорној парадигми, насталих поступком граматичке транспозиције (даље у раду ГТ), односно конверзије, са аспекта говорне организације и вербалног понашања језичке личности (ЈЛ)². У традиционалним лингвистичким истраживањима језик се најчешће разматра као „ствар по себи”, као сложена творевина са више нивоа и описује се са аспекта његове унутрашње структуре. У оквиру психолингвистике изучавају се познате лингвистичке јединице и појаве са аспекта њиховог функционисања у комуникацији са фокусом на самом носиоцу језика, тачније посматра се ЈЛ у продукцији и перцепцији говора и ниво њене језичке способности генерисања и разумевања исказа. Језичка личност се испољава у *јоворном јонашању* (Горелов, Седов 1997: 110–112) које је производ интерактивног деловања индивидуалног и колективног (социјалног), те као такво представља шири појам од *јоворне делатности*. Говорна делатност је условљена *јоворном организацијом* (Шчерба 1974: 25) као сложеним говорним механизмом ЈЛ и као таква не може једноставно да се поистовети са говорним искуством, већ представља његову својеврсну прераду и служи за индивидуално испољавање језичког система, изведеног из постојећег језичког материјала. Носилац одређеног националног језика фиксира у себи црте колективне језичке личности, а његова непоновљивост одређује се уникатном комбинацијом социјално-психолошких карактеристика. Општост социјалног искуства није једина карактеристика међуличносног деловања, већ ЈЛ у процесу комуникације, путем говорне организације, мења језичке форме у зависности од тога коме су искази упућени. Полазећи од реченог, анализирамо напред поменути тип неологизама као негативан језички материјал, односно језичке аномалије у функцији дејке језичке игре, истовремено издвајајући (уз поредбену анализу са нормативним исказима)

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: „Динамика структура савременог српског језика”, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² Термин *језичка личност* увео је у научни лексикон Ј. Н. Караулов (1987), иако се сматра да је његов прави аутор Г. И. Богин, који је установио и представио појам *језичка личност* 1984. године у докторској дисертацији *Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов*. Караулов је предложио следећу структуру ЈЛ: 1) Вербално-семантички ниво (за носиоца језика претпоставља нормално владање природним језиком, а за истраживача традиционалан опис формалних средстава изражавања одређених значења); 2) Когнитивни ниво (појмови, идеје, концепти, систематизовани и хијерархизовани у свакој језичкој индивидуалности); 3) Прагматични ниво (циљеви, мотиви, интересовања, усмереност, интенционалност, што условљава последични прелазак са вредновања (процене) њене говорне делатности на осмишљавање реалне делатности).

средства која егзистирају на граници језика, а често и прелазе његове оквири. Тако, при интенционално усмереној деривацији типа граматичке транспозиције и/или конверзије испољавају се законитости и правила функционисања језика, али и својства језичке личности одређеног језика (српски/руски), откривају се периферне појаве које могу да прошире базу функционисања вербалног изражавања когнитивних процеса. Аномалија је битан фактор развоја језика, вектор кретања когнитивних процеса као последица истовремене делатности како у складу са нормом, тако и у оквиру нарушавања саме те норме, будући да је суштина правила функционисања језика у томе што она и сама као да предвиђају могућност њихових нарушавања омашком, грешком или ради неких социјалних циљева. Унутар интерпретативне семантике А. Д. Шмељов (Шмељов 1978) предлаже следећу класификацију аномалија: 1) аномални искази који треба да добију стандардну интерпретацију као резултат преосмишљавања; 2) аномални искази који не могу да буду сведени на стандардну семантику и привлаче пажњу на само нарушавање норме. У вези са тим, О. Дикро у *Енциклопедијском лингвистичком речнику* каже:

„Ispostavilo se da osnovni jezički procesi deluju isto onoliko, a često i više, u onim govorima koji se nazivaju neispravnim (u dečjim ili narodskim govorima) koliko i u govorima saobraznim sa zvaničnom normom. Dete koje menja glagol 'moći – može' prema 'možeš, može...' upravlja se onom težnjom ka analogiji, onim traganjem za proporcijama (u matematičkom smislu) koje su H. Paul i F. De Sosir smatrali jednom od najvažnijih pokretačkih sila jezika” (Дикро, Тодоров 1987: 219).

Основно и препознатљиво својство језичке игре у говору одраслих је инвертирана употреба језика, при чему је пажња аутора ЈИ превасходно усмерена на вербална средства изражавања насупрот смислу (садржају који се преноси исказом/текстом). У таквим околностима нужен услов остваривања ЈИ представља освешћеност одговарајуће усмерености: уколико је јачи ефекат изазван искључиво језичком формом, утолико се с добрим разлогом одговарајући случајеви могу оквалификовати као језичка игра. Најнижи степен игровног принципа (према напред наведеном критеријуму) остварује се током процеса прелажења из области околиналних на ниво узуалних иновација када се, по правилу, сасвим губи игровни моменат. У децјем говору, међутим, неологизми представљају веома честу појаву, а сходно интенцији и мотивацији, као узроку њиховог настајања и освешћености/неосвешћености у функцији критеријума класификације, издвојили смо и терминолошки одредили две категорије неологизама у децјој говорној парадигми: 1) *неосвешћени (неусмерени) неологизми* који настају у децјем говору без свести да се ради о одступању од норме, а са циљем подражавања говора одраслих и у том случају представљају несвесну језичку игру. Њихову суштинску карактеристику, с обзиром на динамички аспект грађења који се огледа у нестал-

ности форме, чини управо та динамичност, животност, креативност, покретљивост и експресивност и врло често добијају околиналну форму. Грађење овог типа неологизама представља честу, чак константну појаву у дечјем говорном и језичком стваралаштву, те као таква појава могу да се посматрају у функцији прецедентне форме за настајање следеће категорије, коју смо термилошки одредили као 2) *освешћени (усмерени) неологизми*. Наведени тип неологизама дете-говорник свесно користи као игровни поступак за што непосредније и тачније, односно, истинитије изражавање смисла (садржаја), из чега следи да су овакве језичке јединице у дечјој парадигми производ говорномисаоног чина, дакле, поступка за грађење ЈИ. У таквим условима деца-аутори намерно греше, свесно користе језичке новотворевине као најповољније језичко средство за грађење жељеног исказа у циљу постизања игровног (најчешће смешног, комичног) ефекта, будући да им узусне форме нису довољне за тачно преношење садржаја и смисла, односно поруке којом желе да делују на другог у игри или у комуникацији.

Проблем смо разматрали на корпусу дечјег говорног стваралаштва са српског и руског говорног подручја, ексцерпирајући примере из: а) дечјих оригиналних изјава и творевина које је више од двадесет година скупљао руски књижевник К. Чуковски и забележио у књизи *Од грује до њеће* (изворни и преведени текст); б) дечјих оригиналних исказа и творевина, производа говорне делатности деце са српског говорног подручја, скупљених и забележених у књигама наших аутора Ј. Ј. Змаја *Зелени миши*, В. Рупник-Рачић, Б. Нешића *Оловка њише срцем*.

2. О ГРАМАТИЧКОЈ ТРАНСПОЗИЦИЈИ (ГТ) У ДЕРИВАЦИЈИ ДЕЧЈИХ НЕОЛОГИЗАМА – ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОБЛЕМ И РЕЗУЛТАТИ АНАЛИЗЕ

Језичко наслеђе, односно колективна слика света, колективна језичка свест и колективна језичка личност стварају услове да дете на подлози већ постојећег језичког материјала, као и вербалних прецедентних феномена у КБ³ ствара сопствене речи и изразе, укључујући своју индивидуалну ЈЛ у

³ Према Прохорову (Прохоров 2004), а у складу са Гудковим и Красних (Гудков, Красних 1997), поменуте термине превасходно треба доводити у везу са различитим нивоима језичке личности, у чијој се језичкој свести чувају језичка знања и представе о реалном свету као кодиране информације у форми когнитивних структура (лингвистичких и феноменолошких). Когнитивне структуре „представљају својеврстан структурни материјал за прецедентне феномене (ПФ) и за когнитивну базу (КБ) у целини (свеукупност знања и представа којама владају сви представници одређеног лингво-културног друштва), чије језгро чине управо поменути ПФ” (Кебара 2017: 317). Видети о томе шире у: Кебара 2014, Кебара 2016, Кебара 2017; Кебара 2017а.

колективну. Из тог разлога, ни један неологизам детета-аутора не прелази оквира народне традиције.⁴ Творба речи у дечјем говору карактерише се великим бројем неологизама, при чему дете врши сложене операције анализе и синтезе у покушају да схвати природу и именовање предмета, да издвоји у њему важна обележја, да их синтетизује и одреди им јединствено име на основу већ разрађених творбених (над)модела. Уочавамо да деца предшколског узраста најчешће користе префиксацију као начин творбе речи, спајање два корена/основе, као и поступак деривације типа народне етимологије⁵. Код детета које усваја језик могуће је праћење метајезичке и метакогнитивне делатности, при чему, међутим, долази до искуственог, односно доживљајног разумевања појма, а тај доживљај фиксиран је у когнитивној бази у виду прецедентних феномена, који након тога подлежу вербализацији. Производи добијени при томе имају функционалан карактер и представљају смернице за процесе активности везане за говор и разумевање говора, повећавајући ефикасност ових процеса код појединаца (језичких личности) који се њима користе и који их производе и стварају за себе у својим индивидуалним кодовима, услед чега је тешко корелирање таквих смерница са правилима и лингвистичким терминима у школском учењу језика. У процесу настајања исказа одвија се својеврстан конфликт (блаже речено, дијалог) између индивидуално-личносног смисла, разумљивог самом говорнику и језичких форми, које носе у себи значење усвојено од стране колектива.

Задатак истраживања у нашем раду је издвајање и класификација неологизама у дечјој говорној парадигми са граматичком транспозицијом (ГТ) у подлози, као главним критеријумом анализе, при чему је акценат на транспозицији врста речи, а са циљем њиховог одређивања и описивања. Појаву прелазности у језичком систему разматрамо у контексту језичких аномалија, уз истовремено компарирање и ексцерпирање битних својстава индивидуал-

⁴ Истим принципом али свесно, за разлику од деце која су то радила несвесно, по урођеном језичком осећању, води се и Лаза Костић при стварању својих неологизама (истакли бисмо да се, ипак, у оба случаја ради о међуделовању индивидуалне и колективне језичке личности). У вези с тим М. Ковачевић каже: „више него недвосмислено слиједи да Лаза у савременом српском књижевном језику није сматрао исправним искључиво оно што постоји у Вуковом *Рјечнику*, односно српском народном језику, који тај рјечник представља. Вуков рјечник Лаза сматра дјелом којим се мора користити свако ко жели писати исправним српским језиком, али не сматра да се у њему исцрпљује све богатство српског језика. (...) А један од начина богаћења српског језика он види у грађењу нових, недостајућих ријечи у духу српског језика” (Ковачевић 2011: 200–201).

⁵ У Марузовом енциклопедијском речнику (Марузо 1960) наведени термин се тумачи као процес који се састоји у томе да се у свести говорника одређена реч испољава у корелацији са другим речима, које као да разјашњавају ову прву, док се у Розентаљевом приручнику (Розентаљ 2009) проналази тумачење по којем се термин *народна етимологија* у најкраћем може одредити као прерада и преосмишљавање позајмљене или домаће речи према моделу блиске по звучању речи из матерњег језика, уз успостављање семантичких веза између њих на основу чисто спољашњег гласовног подударња и без уважавања стварних чињеница њиховог порекла.

не и колективне ЈЛ анализираних језичких система (руски/српски), испољених у посматраној појави. Издвојили смо следеће типове неологизама као производе граматичке транспозиције у функцији деривационог поступка у децјој језичкој игри: 1) неологизми као деривати ГТ у функцији децје/народне етимологије; 2) неологизми као деривати ГТ глагола у именице; 3) неологизми као деривати ГТ деминутива у аугментатив; 4) неологизми као деривати ГТ именица у глаголе; 5) неологизми као деривати ГТ непроменљивих врста речи у глаголе; 6) неологизми као деривати ГТ сажимањем синтагми у глагол (универбација); 7) неологизми као деривати ГТ других врста речи у придеве; 7а) неологизми као деривати ГТ других врста речи у компаратив. Уз појмове статичности и динамичности, у анализи ћемо користити и појмове синхронije и дијахронije ради потпунијег описа истраживаног проблеме и својстава ЈЛ, иако ове појаве у раду нису јасно контрастиране и нису предмет наше анализе. Разлог оваквог методичког приступа је у двосмерности језичке игре у односу на језик и говор. У игри уопште, па и у ЈИ као њеној посебности, процес је примаран у односу на секундарност резултата. Дакле, њено суштинско својство је *процесуалност*, те се са таквих позиција разматра поступак грађења ЈИ путем преласка (преображаја, транспозиције, конверзије) једне врсте речи у другу, при чему се испољава динамички принцип језика насупротив статичном. Граматичко значење у најкраћем може да се опише као значење апстраховано из стварности, уз истовремено рефлектовање односа између форми речи и видова веза између њих у говору. Граматичке форме, међутим, не преносе ништа мању информацију него лексичка значења. У *Лексикону српских речи и израза* (Лексикон 1977: 965) за термин *транспозиција* стоји следеће објашњење: „(нл. *transpositio*) премештање, премештај; мат. пребацивање чланова једначине с једне стране на другу; муз. превођење на други тон”. У савременој лингвистици овим термином означава се коришћење једне језичке форме у функцији друге, њеног супротног члана у парадигматском низу (Јарцева 1990: 519). У ширем значењу термин *транспозиција* означава пренос било које језичке форме, на пример, транспозиција времена (коришћење будућег времена уместо садашњег и прошлог), начина (употреба императива у значењу индикатива или потенцијала), комуникативних типова реченице (употреба упитне реченице у значењу изјавне) и др. У ужем смислу, *транспозиција* или *функционална транспозиција* представља претварање (пренос, прелаз) речи или основе речи из једне у другу врсту речи, односно њену употребу у функцији друге врсте речи. Разликују се два типа тог процеса: 1) непотпуна или синтаксичка транспозиција, при којој се мења само синтаксичка функција примарне, почетне јединице без промене њене припадности одређеној врсти речи; 2) потпуна или морфолошка транспозиција, при чему се образује нова реч која припада другој врсти речи.

Е. С. Кубрјакова (Кубрјакова 1974: 75) користи термин транспозиција за означавање једног типа деривације и издваја *морфолошку транспозицију* (конверзију) и *синтаксичку транспозицију*. Има научника (М. Ф. Лукин 1986:

50) који термину *транспозиција* претпостављају термин *субституција* дајући му предност, превасходно лексичко-граматичкој, са посебним акцентом на супституцијама. Из Кристаловог *Енциклопедијског речника модерне лингвистике* издвајамо и термин *субститутив*, за који се даје следеће тумачење:

„U nekim deskriptivnim gramatikama, u klasifikaciji reči, ovaj termin se употребљава да označi klasu imenica (koje se tradicionalno definišu kao 'supstance', tj. nazivi osoba, mesta, predmeta itd.) zajedno sa onim jedinicama koje функционишу као именце, mada nemaju neka od formalnih obeležja te klase (takvi su npr. pridevi u imeničkoj ili 'supstantivnoj' funkciji...). I zamenice kao celina mogu se uvrstiti u ovu klasu” (Кристал 1988: 250).

Употребом граматичке транспозиције као деривационог поступка грађења у функцији ЈИ, осим добијања новог граматичког значења речи, моделује се и допунска семантика добијеног исказа.

2.1. ГТ У ФУНКЦИЈИ ДЕЧЈЕ/НАРОДНЕ ЕТИМОЛОГИЈЕ КАО ПОСТУПАК У ЈИ

У говорној делатности деце предшколског узраста испољава се урођено језичко осећање, што се очитује у појави да она у процесу вербалне комуникације откривају и користе речи које већ постоје у народном говору и део су језичког система (потенцијална лексика), а које притом нису познате ни њима, често ни одраслим носиоцима језика, услед тога што такве речи немају више актуелну и/или синхрону узусну употребу:

*пулять*⁶ (од пуля, нап. М. К.) = метаковати (Чуковски веб 2001// Чуковски 1986: 32) → ГТ именице у глагол; *обутки и одетки*⁷ = обувке и одевке (Чуковски веб 2001// Чуковски 1986: 32) → именица добијена ГТ глагола *обувать* и *одевать* / = *обувајти* и *одевајти*; *люд* /људ (Чуковски веб 2001// Чуковски 1986: 32) → категоријалана ГТ: основа којом се гради множина транспонована је у једнину) (Чуковски веб 2001// Чуковски 1986: 32); *солњица* // *солница*;

⁶ По наводима Чуковског (Чуковски 1986: 31), ова реч од давнина постоји на Дону, у Вороњешкој и Јарославској области. „U poznatoj priči L. Panteljejeva 'Ljonka Panteljejev', žiteljka iz Jaroslavlja nekoliko puta kaže: Samo **metakuju**, samo **metakuju!** / Так и пуляют, так и пуляют!” (Чуковски 1986: 32 // Чуковски веб 2001).

⁷ Ове две речи, и то у истом таквом споју, у облику двочлане синтагме „već vekovima”, како каже Чуковски, „postoje na severu, u Olonjeckom kraju” (Чуковски 1986: 32). Рибњиков је записао „neku narodnu priču u kojoj se, između ostalih, pominju i ove reči: Dobijam prema obećanju hranu, obuvke i odevke. / Получаю по обещанию пищу, обутку и одетку” (Чуковски 1986: 32 // Чуковски веб 2001). Наведени цитат је из: *Песни, собранные П. Н. Рыбниковым*, т. III, М. 1910, стр. 177.

смеяние // *смехање* у значењу: *учесїали, дуїи смех* (Чуковски веб 2001// Чуковски 1986: 36); овај дечји неологизам настао је од узусног глагола *смеяться* // *смејати се* и не припада узусу у којем се среће само нормативна лексема *смех* // *смех*, што указује на урођено језичко осећање (дух народног стваралаштва) у подлози творбе речи у дечјем говору.

У примеру који следи уочава се дечји неологизам *закључаю* (руска именица *ключ* // *кључ* представља мотивациону реч за дечји неологизам у форми глагола) у чијој подлози није само руска колективна језичка личност већ и шире – словенска, будући да наведена реч у говору руског детета представља неологизам који није и стандардна (узусна) јединица, док за српског говорника, напротив, представља узусну реч и то са синхронијског аспекта⁸:

В один и тот же день – в январе 1955 года – я получил два письма от читателей. В одном сообщали мне о таком диалоге: „

– Майя, что ты делаешь?

– Я закључаю дверь. (То есть запираю на ключ.)

В другом письме приводилось восклицание четырехлетнего Бори:

– Нелина мама уехала и закључила мой стульчик! (То есть опять-таки замкнула на ключ, – очевидно, в чулане.) (Чуковски веб 2001)

Januara 1955. godine, u isti dan dobio sam dva pisma od svojih čitalaca. U jednom je zabeležen ovakav dijalog:

– Majo, šta radiš?

– Zaključavam vrata. (To jest, zatvaram ih ključem.)

⁸ Код Чуковског налазимо (Чуковски 1986: 96) да се раније у речи „закључати” (закључить) корен „кључ” (ключ) осећао много више него данас. Код Барсова, на пример, у његовој књизи *Причитания Северного края* (*Тужбалице северној краја*), у фолклорној легенди *Происхождение горя народного* (*Порекло љује народне*) говори се о некаквим кључевима који су могли да отворе закључане тамнице: „они приладились к тюрмам заключенным”, то есть именно к запертым на ключ” (Чуковски веб 2001). „Zanimljivo je” (Чуковски 1986: 96), каже Чуковски, „да је Njekrasov, prepisujući za sebe pomenutu legendu, reči *закљученный* dao značenje koje danas ima: ’к тюрмам заключенным’, тј. ’тамнице затоčenика’, јер се у доба Njekrasova retko govorilo *закљученные двери* (zaključana vrata), *закљученные тюрмы* (zaključane tamnice); гећ *закљученный* роçела је да се примењује искључиво на људе” (исто из: Н. А. Некрасов, *Полн. собр. соч. и писем*, т. III, М. 1949, стр. 636). Поменута реч среће се и код Николаја Успенског: „Мужики *закључались* в этой риге” // *Seljaci su se zaključavali u tu sušaru* (Чуковски веб 2001 // Чуковски 1986: 96, из: Н. В. Успенский, *Повести, рассказы и очерки*, М. 1957, стр. 67).

У српском језику постоје и глаголи *закључавати* / *закључати* и синтагме *зайварати* / *зайворити* *кључем*, које се, наспрот руском језику, ређе употребљавају у односу на прву (глаголску) варијанту. Међутим, српски језик није једини словенски језик са поменутом речју у синхроној употреби: у Бугарској се, како Чуковски проналази (Чуковски 1986: 101), такође уместо синтагме *зайварати* *кључем* (која уопште не постоји у бугарском језику) користи глагол *закључавати*, па се каже „Аз закључвам вратата. // Ја закључавам врата.” (Исто) и „закључване // затварање кључем; закључен // затворен кључем, закључан” (Исто).

U drugom, reakcija četvorogodišnjeg Borje:

– Nelina mama је отпутovala i zaključala moju stoličicu! (То јест, исто тако затворила кључем, вероватно у остави.) (Чуковски 1986: 96)

– Бабушка закључила буфет. // – Baba је zaključala orman за stono posude.

– Откључи сундук. // – Откључај sanduk. (Чуковски веб 2001 // Чуковски 1986: 101)

У руском језику облици *закључаю* и *закључила* представљају неологизме у форми глагола изведене транспозицијом од именице *ключ* // *кључ*, док руске лексеме у форми глагола *запиратъ* – *заперетъ* представљају еквиваленте српским глаголима *закључаваџи* – *закључаџи*. Данас је ова староруска реч заборављена у њеном првобитном значењу и не користи се више у узусу. Деца је, међутим (што се види у напред наведеном примеру), и даље осећају и употребљавају, самостално долазећи до ње путем деривације. Дакле, дете-аутор у свом говору као најподеснију варијанту током избора одговарајућих речи у грађењу исказа користи архаизам *закључаџь* // *закључаваџи* уместо узусног (синхроног) *заперетъ дверь кључем* // *зайвараџи враџа кључем*, враћајући на тај начин оживљеној речи њено првобитно, заборављено значење. Ова чињеница указује на блискост дечје језичке свести са колективном (народном) језичком свешћу.

Погледајмо следећи пример у којем се среће још један дечји неологизам са старом народном речју у подлози и поимањем у народном духу, односно по законитостима колективне (руске) језичке личности:

– Мама сердится, но быстро удобряется. // – Mama се ljuti али се brzo udobrava. (Чуковски веб 2001 // Чуковски 1986: 97)

У стандардном руском језику не постоји ова реч, али зато она асоцира на узусну лексему *удобрение* // *ђубрење* (*њива*), што код одраслих може изазвати комичан ефекат који није, међутим, циљ дететовог лингвокреативног процеса, будући да ју је оно самостално, по језичком осећању, извело од речи *добрая* // *добраја* (у смислу „душевна”).

У дететовој језичкој свести (и когнитивној бази) не постоји нити појам, односно концепт, нити реч *удобрение* // *ђубриво*.⁹

У српском стандардном језику и у овом случају учавамо супротну појаву: у једнојезичном речнику српског језика Матице српске пронашли смо лексему *удобрџи* (*се*), као и њен парњак по глаголском виду *удобрава-*

⁹ Чуковски налази да је у староруском језику, пре триста година, реч *удобрятъся* значила 'прелазити из љутње у самилост, разнеживати се, смекшавати' (Чуковски 1986: 98). Протојереј Авакум је тако и написао у својој књизи: „бабы удобрџились” // *žene su se udobrile* (Чуковски веб 2001 // Чуковски 1986: 98); исти облик сачуван је у народној пословици: *Удобрџи-лаъ мачеха на пасынка* // *Маџећа се удобрџила* (*tj. postala bolja*) *према pastorku* (Исто // Исто).

ији (*се*), дакле идентичну староруској (и дечјој творевини) и по форми и по лексичком значењу:

„**удобрити**, удобрим сврш. *учиниџи добрим, одобривољџи*. – Навале гости да **удобре** дједа. Цвијеће што је врсно да **удобри** мужа.

~ **се** *иосџији добар, иодобриџи се*. – Надао се да ће **се** она **удобрити**. Одмах ћеш примијетити како ће **се** *умекшати* и **удобрити**.” (Матица б 1990: 431) (подвукла М. К.).

Подударност између дечје језичке свести и народне (насупротив узусу) среће се и у следећем примеру:

Алџна, внучка художника В. М. Конашевича, однажды заявила ему:

– Я бабушке не спускаю: она ворчит, а я строптивлюсь. Один **ворк**, один **строптив**. (Чуковски веб 2001)

Aljona, unuka slikara V. M. Konaševića jednom је rekla:

– Ja babi ne popuštam: она gunda, а ја се bunim. Један **gund**, један **bun**. (Чуковски 1986: 98).

У горе наведеном примеру уочава се категоријалана ГТ: подвучена реч *ворк* // *иунђ*¹⁰ *умесџо узусне ворчание* // *иунђање* не подудара се са језиком одраслих, али припада истој категорији као и изворне (народне) руске речи: *хлоп* // *бум, иџрас, иуи; молвь* // *иовор; топ*¹¹ // *иџи, иуи; шип* // *сик* уместо узусних *хлопанье* // *луџање, ударање; молвить* // *реџи, казаџи* и *молва* // *иласине, иласови; топот* // *иџоџи, баџи* (*корака*); *шипение* // *сикџање*¹² (Чуковски 1986: 99).

И код деце са српског говорног подручја уочен је исти поступак народне етимологије (преосмишљавање унутрашње форме речи уз истовремено граматичко транспоновање врсте речи: *Бошњак је онај који је бос* (придевско значење транспоновано у именичко), *Земунџа је жена Земунца* (стварање

¹⁰ Код Ј. Костића проналазе се неологизми сличног типа, настали скраћивањем речи: „*вик* (повик), *врис* (врисак), *јав* (појава), *жесџи* (жестина), *крас* (красота), *шетџи* (шетња), *мор* (умор), *снебив* (снебивање), *оџорав* (опоравак), *узбуџ* (узбуђење)” (Ковачевић 2011: 202–203), а по мишљењу Ковачевића „један од темељних разлога тако честе употребе неологизама у Лазином језику управо је жеља за богаћењем српског језика, како би се изразиле недостајуће нијансе значења тако потребне пјеснику” (Ковачевић 2011: 201).

¹¹ *топ* разг. // *иџи, иуи* (Станковић 1998: 858)

¹² А. С. Пушкин се залагао за чување оваквих речи и бранеџи их од њихових критичара писао је: „Слова сии коренные русские. ’Вышел Бова из шатра прохладиться и услышал в чистом поле людскую молвь и конский топ.’” // Ове реџи су изворне руске реџи. ’Изашао Бова из шатора да се rashлади i џије у иширокот polју говор lјуди i топот конја’ (Чуковски веб 2001 // Чуковски 1986: 99).

симетрије у категорији рода код именица са лексички инкомпатибилним коренским морфемама):

Када је Зорка на пијаци видела једног страног, необично одевеног човека, па кад су јој рекли да је то Бошњак, вртела је главом као неверни Тома.

Тек кад су дошли кући, рећи ће она:

– Мати, оно није био бошњак. Видела сам ја добро.

– А шта си видела?

– Имао је опанке на ногама [није бос, нап. М. К.] (Змај 1982: 39).

Дошли нам гости, чика и стрина из Земуна. Наша Анка тако први дан пусти се с њим у разговор, тј. стаде избацивати разна питања. Запитаће чика: одакле је.

Чика јој одговори: „Ја сам Земунац.”

Онда се Анка обрну стрини па јој рече: „А, ви, стрина, јелте, ви сте онда земуница?” (Змај 1982: 90).

Предочени тип неологизама, који смо терминолошки одредили као *неусмерени*, деца-говорници стварају несвесно, путем подражавања већ постојећих деривационих модела у језичком систему носилаца језика, што их повезује са речима народне етимологије и најчешће имају функцију попуњавања лексичких лакуна у узусном језичком систему. Међутим, често се јављају и у функцији поступка граматичке транспозиције, чиме се од неусмерених добијају усмерени, свесно грађени неологизми. Сам поступак ГТ пружа могућност да се првобитно несвесни чин преобрати у игровни чин – поступак за грађење језичке игре.

2.2. НЕОЛОГИЗМИ КАО ДЕРИВАТИ ГТ ГЛАГОЛА У ИМЕНИЦЕ

Мада неологизми овог типа настају граматичком транспозицијом скоро свих врста речи у именице, ипак се супстантивизација у дечјем говору најчешће врши транспонованем глагола у именицу:

Мама, командуй: „К нърѣбе пригoтoвитьсѣ!” (Чуковски веб 2001)

Мама, командуй: „Припреми се за гњуридбу!” (Чуковски 1986: 32–33).

Дечји неологизам у форми именице нърѣба // гњуридба настао је од узусног глагола *нърѣть* // *нърѣраѣи* (*ронѣиѣи*) по стандардном деривационом моделу типа: хoдѣба (од глагола *хoдитѣ* // *хoдѣѣи*, *иѣи*), кoсѣба (од *кoситѣ* // *кoсийѣи*), стрельба (од *стрѣлѣть* // *ѣѣѣѣи* из *ѣѣѣѣи*).

Ребенок впервые очутился на даче. На соседних дачах и справа и слева лают весь вечер собаки.

– Что это там за перелай такой? (Чуковский веб 2001)

Dete je prvi put došlo u vikendicu. U susednim kućama, i desno i levo, celo veče laju psi.

– Kakvo je to prelajanje? (Чуковский 1986: 54).

Неологизам у форми именице перелай // прељајање (не постоји у узусу руског језика) направљен је граматичком транспозицијом од глагола *лаять* // *лаяши* по аналогiji са потенцијалним облицима перекличка // прејирка; переписка // прејиска; перебранка // прејоварање и слично, при чему наведене узусне лексеме спадају у категорију (глаголских) именица. Дете је по језичком осећању у којем се рефлектују својства колективне језичке личности уочило основну значењску нијансу истакнутог префикса: испрекиданост, наизменичност, узајамност псећег лавежа.¹³ Суштинско својство дечјег говора, па, сходно, и дечје реторичке парадигме је делотворност, активност, животност, из чега следи да деца, у већини случајева, именују предмете искључиво са становишта радње која се њима обавља, што појашњава и потврђује чињеницу да су глаголи најфреквентнија врста речи којом се манипулише у поступку граматичке транспозиције описаног типа:

Строганок – это то, чем строгают, // strugalica – то је оно *čime se struže*,

Копатка – это то, чем копают. // kopalica – *čime se kopa*,

Колоток – это то, чем колотят. // lupalica – *čime se lupa*,

Цепля – это то, чем цепляют. // zakačka – *čime se kači*,

Вертугия – это то, что вертится. // vrtulja – *čime se vrti*,

Лизык – это то, что лижет. // lizik – оно *čime se liže*,

Мазелин – это то, чем мажут. // mazelin – оно *čime se maže* (Чуковский веб 2001) // (Чуковский 1986: 47).

– Мама, я такая распутница! И показала веревочку, которую удалось ей распутать. (Чуковский веб 2001) // – Мама, *vidi kakva sam ja* razmrnica! I pokazala je kanap koji je uspela da razmrsti. (Чуковский 1986: 27)

И код деце са српског говорног подручја уочена је фреквентност истог типа:

¹³ Основна интенца Чуковског у дугогодишњем прикупљању и бележењу дечјих говорних творевина управо је указивање на појаву урођеног језичког осећања (матерњег језика) код њих, па у прилог томе каже: „Da bismo strancu objasnili reč 'prelajavanje', morali bismo pribеći ovakvom opširnom opisivanju: laju dva psa (ili više njih) sa suprotnih strana, pri tome ne u isto vreme, već na smenu – čim jedan učuti, drugi odmah počinje da laje: prelajavanje” (Чуковский 1986: 54).

Бујица је кад буји олуја. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 22–23)

Верност је што се мајмун вере. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 26–27)

Пашњак је оно што се опашец да не изгубиш панаталоне. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 11)

Ко има оздраву нема болест. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 95).

У истакнутим примерима дечјих неологизама јасно се уочава интенција ЈЛ-аутора усмерена на истицање активне функције предмета или појаве, што указује на то да се примарна функција граматичких трансформација које дете уноси у говор одраслих састоји управо у испољавању динамичности, конкретности и непосредности (суштинским одликама дечјег модела мишљења), који нису у довољном степену изражени у узусној лексици.

2.3. НЕОЛОГИЗМИ КАО ДЕРИВАТИ ГТ ДЕМИНУТИВА У АУГМЕНТАТИВ

У примерима који следе подвучене речи настале су као производ граматичког транспоновања деминутива у аугментатив од лексема које већ постоје у нормираном језичком систему руског језика. Неологизми овог типа образовани су као супротност деминутивима у сврху појачавања њихове експресивности – наглашавање величине именованих реалија:

– Мама, смотри, петух без гребеха. (Чуковски веб 2001) // – Мама, види, петао нема krestincu. (Чуковски 1986: 33)

гребешок // кресѝа¹⁴ → гребѣх // кресѝина

– Уй, какою мы нашли сыроегу! (Чуковски веб 2001) // – Uh, kakvu smo gljivetincu našli! (Чуковски 1986: 33)

сыроежка // красница (ѝлива) → сыроега // ѝливѣѝина

– В окне на Литейном вот такая игруха! (Чуковски веб 2001) // – U izlogu, u Ljitejnoj ulici, evo, ovolika igračketina. (Чуковски 1986: 33)

игрушка // иѝрачка → игруха // иѝрачкеѝина

Исту функцију имају и неологизми подуха // са аугментативним значењем јасѝучина (граматичка транспозиција руске лексеме са деминутивним суфиксом подушка // јасѝук), чаха (исто) // шољеѝина (трансформисано чашка // шоља), одуван (исто) // маслачина (трансформисано одуванчик // маслачак), гребѣх (Чуковски веб 2001) // крестина (трансформисано гре-

¹⁴ Суфикс -ок даје деминутивну форму руској лексеми гребешок и асоцира на нешто умањено, иако је она у савременом руском језику изгубила примарно деминутивно значење.

бешок // кресѝа), образовани изостављањем суфикса деминутивних *-ка, -ик, -ок*. Деминутивно значење садржано у поменутиим суфиксима присутно је у дечјој свести, односно когнитивној бази као урођено, дакле као језичко и концептуално осећање нечег умањеног, иако су наведене речи у нормираном језичком систему руског језика изгубиле деминутивно значење.

2.4. НЕОЛОГИЗМИ КАО ДЕРИВАТИ ГТ ИМЕНИЦА У ГЛАГОЛЕ

Супротно супстантивизацији, настају неологизми као прозвод ГТ именице у глагол, али су попут супстантива такође фреквентни у дечјој реторичкој парадигми:

– Часы часикают. (Чуковски веб 2001) // – Sat – satika. (Чуковски 1986: 48–49)

Брат трехлетней Нины играет на балалайке. Нина страдальчески морщится: – Не балалай, пожалуйста! (Чуковски веб 2001) // Brat trogodišnje Nine svira na balalajci. Nina se raćenićki mršti: – Ne balalaji, molim te. (Чуковски 1986: 48–49)

Прищемив себе руку дверью, ребенок кричит: – Ай, я завверил руку! (Чуковски веб 2001) // Prignjećivši ruku vratima, dete plaće: – Jaо, zavratio sam ruku. (Чуковски 1986: 48–49)

Сережа прижался к маме, она обняла его. – Весь обмамился! – хвалится он. (Чуковски веб 2001) // Serjoža se pribio uz mamu, она ga je обгрлила. – Sav sam se umamio! – hvali se. (Исто)

Вместо того чтобы отмахиваться от назойливых мух, Аркашка предпочитает отмухиваться: – Я сижу и отмухиваюсь. Сижу и отмухиваюсь. (Чуковски веб 2001) // Umesto da otera dosadne muhe odmahujući rukом, Arkaška više voli da se odmuhuje: – Sedim i odmuhujem se. Sedim i odmuhujem se. (Чуковски 1986: 48–49).

Деривација граматичком транспозицијом именица у глаголе у дечјој реторичкој парадигми најчешће се изводи префиксацијом:

- Отскорлупай мне яйцо. // – Odљuskaj mi jaje.
- Замолоточь этот гвоздик. // – Zaćekićaj taj ekser.
- Бумага откнопкалась. // – Papir se odrajsneglio.
- Я защёкала свою карамельку! // – Ja sam podobrazila svoju karamelu.
- Ого-го, как ладошкаются! // – Oho, ho, kako dlanuju (pljeskaju).

- Я намакаронился. // – Namakaronila sam se.
- Я уже начаёпился. (Чуковский веб 2001) // – Već sam se načajila. (Чуковский 1986: 48-49)
- Смoтри, как налужил дождь! // – Gledaj kako je kiša nalokvila!
- Ой, какой пузырь я выпузырила! // – Јao, kakav sam mehур izmehurila!
- Дай мне распакетить пакеты. // – Daj mi da raspaketim paket.
- На тебе кочергу, покочергай. // – Uzmi žarač pa požaračaj.
- Погоди, я еще не отсонилась. // – Čekaj, nisam se još odsanila.
- Весь мост залошадило. (Чуковский веб 2001) // – Sav most su zakonjili (од лошадь // копј) (Чуковский 1986: 53).

Неологизми англизираног типа стварају се по истој схеми по којој су у своје време руски велики писци покушавали да створе нове глаголске облике на основу чега је могуће изучавати индивидуалну језичку личност сваког писца појединчно¹⁵, а на таквој подлози и колективну руску језичку личност¹⁶.

2.5. НЕОЛОГИЗМИ КАО ДЕРИВАТИ ГТ НЕПРОМЕНЉИВИХ ВРСТА РЕЧИ У ГЛАГОЛЕ

У примерима који следе остварена је ГТ прилога и узвика у глагол (транспоновање прилога *широко* // *широко* у глагол-неологизам *расширо-*

¹⁵ Державин је измислио глагол *ручьиться* // поточити се (од ручей // поток); Жуковски *обезмышить* // обезмишити, уништити мишеве; Гогољ *обыностраниться, многолюдеть, оравнодушить* // заиностраничити се, многољудити, оравнодушити; Гончаров *байронствовать* // байронисати; Шchedрин *душе дрянствовать* // обездушити се; *умонелествовать* // небулозити (Чуковский 1986: 50). Иста појава среће се и у Пушкиновом двостиху: *Я влюблен, я очарован, / Словом, я огончарован*. // Ја сам залjubljen, ја сам оcharан, Ukratkо, ја сам *strasноcharан* (Чуковский 1986: 50). По истом принципу настао је велики број глагола које је Достојевски уводио у свој језик: *афонить* (од *Афон* // *Атон*) // атонити, одлазити на Атон (у Свету гору у Грчкој); *апельсинничать* (од *апельсин* // *наранца*) // поморанцисати, презирати тежак рад; *лимонничать* (од *лимон* // *лимун*) // лимунисати, кокетирати; *амбициозничать* // амбициозничарити; *белоручничать* (од *белые руки* // *чисте руке*) // чисторукати, не прљати руке, не радити; *подробничать* (од *подробный* // *подробан, детаљан*) // подробничарити идр. (Чуковский 1986: 50). И Чехов има такве глаголе: *тараканить* // жохарити; *этикетничать* // бонтонисати; *пересобачиться* // испсовати (на пасја кола); *каверзить* (од *каверза* // *сплетка, интрига*) // сплеткарити, интригарити; *окошкодохлиться* // напрозорити се („црњи” висећи на прозору); *размокрогодиться* (од *мокрый* // *мокар, влажан и погода* // време) // раскишити се, имати кишовито време (Чуковский 1986: 51).

¹⁶ Народна етимологија у руском језику посебно се одликује глаголима изведеним од именица: од речи *цыган* // Циганин створен је глагол *выцыганить* // исциганчитити; од речи *Кузьма* – *подкузьмить* // поткузмити (нар. подвалити); од *Егор* – *объегорить* // објегорисати (нар. *обмануши*); од *черт* // ђаво – *чертыхаться, осточертеть* // дођаволати, слати кога „дођавола” (Чуковский 1986: 49). Поменута истраживања могу у великој мери да допринесу и успешном решавању проблема преводне лексикографије (за језички пар руски/српски).

кать // раширокайѝи се и ещѣ // жош у глагол-неологизам *ещѣкать // жошкайѝи* и узвика *алло // ало* у глагол *алѣкать*):

– Расширокайтесь!... Расширокайтесь! – кричала своим гостям четырёхлетняя девочка, требуя, чтобы они расступились. (Чуковски веб 2001) // – Raširokajte se! Raširokajte se! – vikala je svojim gostima četvorogodišnja devojčica, zahtevajući da naprave prolaz. (Чуковски 1986: 49)

– Покачайте меня на качелях, только я не сойду, а буду все ещѣкать и ещѣкать. (Чуковски веб 2001) // – Ljuljajte me malo na ljuljašci, samo ja neću sići, ja ću stalno joškati i joškati.¹⁷ (Чуковски 1986: 49)

– Папа алѣкает по телефону. (Чуковски веб 2001) // – Tata алоѣ na telefonu. (Чуковски 1986: 49).

2.6. НЕОЛОГИЗМИ КАО ДЕРИВАТИ ГТ САЖИМАЊЕМ СИНТАГМЕ У ГЛАГОЛ (УНИВЕРБАЦИЈА)

У овом типу деривације неологизми настају спајањем речи из синтагме са чврстим значењем у једну реч, при чему може доћи до распадања синтагме са снажном везом и нарушавања принципа претпостављене везе. Универбација је карактеристична за разговорни стил и неологизме типа народне етимологије, а представља и честу појаву у дечјој говорној парадигми:

– Дай мне нитку, я буду нанитывать бусы. (Чуковски веб 2001) // Дай ми конкас, хоџу да консјем перле. (Чуковски 1986: 33).

Неологизам у овом примеру настао је ГТ сажимањем синтагме *нанитывать на нитку // низаѝи на конац* у глагол *нанитывать // концовати*. У примеру који следи сажимањем синтагме *спокойной ночи // лаку ноћ* добија се глагол-неологизам *покойночиться // лакуноћѝи*:

– Идем покойночиться с папой и мамой. (Чуковски веб 2001) // – Idem da se lakunoćim sa mamom i tatom. (Чуковски 1986: 49).

И код деце са српског говорног подручја уочена је иста појава:

Гомилати је кад се неко голица па се после милује. (Рупник-Раџић, Нешић 1982: 45)

¹⁷ Дечји неологизам *ещѣкать // жошкайѝи* аналоган је по својој структури узусном глаголу *бисировать // йонавѝаѝи на БИС*, изведеном према латинском *BIS*.

Испарити – кад си без пара ти си испарио. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 60)

Назидати је кад назад идеш и вичеш чувај се. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 88)

Нишанити је кад неко путује у Ниш. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 92)

Садити је што мора нешто сад да се уради. (Рупник-Рачић, Нешић 1982: 153).

2.7. НЕОЛОГИЗМИ КАО ДЕРИВАТИ ГТ ДРУГИХ ВРСТА РЕЧИ У ПРИДЕВЕ

Иако су придеви, у поређењу са другим врстама речи, мање фреквентни у децјој говорној парадигми, они на исти начин као и продуктивније, односно фреквентније морфолошке категорије у децјем језичком систему (глаголи и именице) јасно указују на снажно развијено језичко осећање матерњег језика рефлектовано у децјим говорним творевинама:

- Червячее яблоко. // crveća jabuka
- Жмутные туфли. // žuljeće cipele
- Дочкастая мамаша. // ćerkasta mama
- Зоопарченный сторож. // zooparkovski čuvar
- Какой окошный дом! // Kakva prozorska kuća!
- Какой песок песучий! // Kako je pesak peščan!
- Что ты мне даешь слепитые конфеты? // Zašto mi daješ slepljive bombone?
- У нас электричество тухлое. // Kod nas je struja crknuta.
- Жульничная я, все равно как мальчишка. // Ja sam podvaljiva као dečak.
- Ты, мама, у меня лучшевсехная! // Ti si, mama, najboljosvihinja.
- Это рыбижирная ложка? // Je li to ribljouljena kašika?
- Почему у ящерицы людины пальцы? // Zašto poštar ima ljudovske prste?
- Наше радио очень оручее. // Naš radio je strašno derav.
- Уж лучше я непокушанная пойду гулять. // Bolje je da nenajedena idem u šetnju.
- Креслые ноги. // foteljne noge (Чуковски веб 2001 // Чуковски 1986: 58–59)

Галочка четырех лет похваляется: – Говорят: надень чулки – надеваю носки! Говорят надень носки – надеваю чулки. Я вообще наоборотливая. (Чуковски веб 2001) // Četvorogodišnja Gala se hvali: – Kažu mi: navuci duge čarape, ja navučem kratke. Kažu: navuci kratke – ja navučem dugačke. Ja sam uopšte naopakljiva. (Чуковски 1986: 59)

Четырехлетняя Майя: – Лес заблудительный, однойнельзяходительный. (Чуковский веб 2001) // Četvorogodišnja Maja: – Šuma je zalutljiva, neprolazljiva. (Чуковский 1986: 59).

2.7.1. Неологизми као деривати ГТ других врста речи у компаратив

У деčјем говору, у сврху постизања веће изражајности и остваривања експресивне функције, транспоновану подлежу и оне речи чији облик по стандарду узуса не подлеже променама. Упечатљиви су морфолошки облици за грађење поређења (компаратива) изведени од таквих речи као што су *сам(-а)* // *сам(-а)* у значењу лично, *едва* // *једва*, *звезда* // *звезда*, *утро* // *јутро*, које се никада нису јављале у том облику у стандардном језичком систему:

С большим удовольствием подслушал я такой диалог:

– Мне сам папа сказал...

– Мне сама мама сказала...

– Но ведь папа самее мамы... Папа гораздо самее. (Чуковский веб 2001)

S velikim zadovoljstvom prisluškivao sam ovakav razgovor:

– Meni je lično tata kazao...

– Meni je lično mama kazala...

– Ali tata je ličniji (самији, нап. М. К.) od mame... Tata je mnogo ličniji (самији). (Чуковский 1986: 25)

Воспитательница детского сада сказала, например, об одном из питомцев:

– Бедный мальчик, он едва идет!

– Подумаешь! – ревниво отозвался другой. – Я, может быть, иду еще едвее! (Чуковский веб 2001)

Vaspitačica u dečjem vrtiću rekla je, na primer, za jednog vaspitanika:

– Јадан деčко, једва иде.

– Gle! Ijubomorno se oglasi drugi. – Ја, можда, идем још једвије. (Чуковский 1986: 65)

Девочкам дали по белой кувшинке:

Оља: – Смотри, у меня как звездочка!

Катја: – А у меня еще звездее! (Чуковский веб 2001)

Devojčicama su dali po beli lokvanj:

Оља: – Pogledaj, moj je kao zvezda.

Каџа: – А мој је још zvezdaniji. (Чуковский 1986: 65)

- Вставай, уже утро!
- Я буду ждать, когда станет утрее. (Чуковский веб 2001)

- Ustaj, već je jutro.
- Šekaću dok ne bude jutrije. (Чуковский 1986: 65)

3. ЗАКЉУЧАК

Анализа је показала да се граматичка транспозиција појављује у својству једног од главних деривационих поступака у дечјој говорној парадигми, при чему се добијају неканонске творевине (деривати) које доприносе разумевању таквог начина у функцији поступка за грађење језичке игре. У процесу транспозиције у језичком систему уопште значење речи се или чува или се дешава померање у значењу и његово обично сужавање. Циљ поступка транспозиције је постизање одговарајућег ефекта: реч добија допунске смисаоне нијансе или једноставно допунско значење, које обогаћује њену изражајност и сликовитост, па као таква може да вуче за собом целе асоцијативне низове. Носилац језика (језичка личност) не размишља о деривату као о творевини састављеној од посебних морфема и рашчлањивој по одређеним законитостима на лексичку основу и деривационе и граматичке показатеље, нити поима његову звучну слику у виду фонемског ланца или матрица диференцијалних обележја. Умеће деце-говорника (и говорника уопште) да оперишу различитим морфолошким формама речи одређује се у значајној мери непосредним знањем деривата као таквих, што имплицира да је знање сваког деривата укорено у његовој сфери употребе у склопу мноштва израза који се чувају у свести, односно когнитивној бази у форми прецедентног феномена. Сходно интенцији и мотивацији, као узроку настајања дечјих неологизама и освешћености/неосвешћености у функцији критеријума класификације, издвојили смо и терминолошки одредили две категорије неологизама у дечјој говорној парадигми: 1) *неосвешћени (неусмерени) неологизми*, који настају у дечјем говору без свести да се ради о одступању од норме, а са циљем подражавања говора одраслих и у том случају представљају несвесну језичку игру и 2) *освешћени (усмерени) неологизми*, које дете-говорник свесно користи у функцији игровног поступка за што непосредније, тачније и истинитије изражавање смисла/ садржаја, из чега следи да су овакве језичке јединице у дечјој говорној парадигми производ говорномисаоног чина, дакле поступка за грађење ЈИ. У оквиру поменутих категорија издвојили смо и описали следеће типове неологизама као производе граматичке транспозиције у функцији деривационог поступка у дечјој језичкој игри: 1) неологизми као деривати ГТ у функцији дечје/народне етимологије; 2) неологизми као деривати ГТ глагола у именице; 3) неологизми као деривати ГТ деминутива у аугментатив; 4) неологизми као деривати ГТ именица у глаголе; 5) неоло-

гизми као деривати ГТ непроменљивих врста речи у глаголе; 6) неологизми као деривати ГТ сажимањем синтагми у глагол (универбација); 7) неологизми као деривати ГТ других врста речи у придеве; 7а) неологизми настали ГТ других врста речи у компаратив. На основу резултата спроведене анализе закључујемо да деца предшколског узраста најчешће користе префиксацију као начин творбе речи, као и поступак деривације типа народне етимологије, а на подлози ових поступака деривације најфреквентнија је граматичка транспозиција глагола у именице, именица у глаголе и других врста речи у придеве. Након анализе неологизама типа народне етимологије може се извући закључак да колективна слика света, колективна језичка свест и колективна језичка личност стварају услове да дете на подлози већ постојећег материјала (вербални прецедентни феномени) ствара сопствене речи и изразе, укључујући своју индивидуалну ЈЛ у колективну. Из тог разлога, ниједан неологизам детета не прелази оквира народне традиције, како у руском, тако и у српском језику. Сви неологизми из анализираног корпуса направљени су према готовим моделима, али избор управо оног модела који је у датој ситуацији најприкладнији никако се не може тумачити само као механичко подражавање. Овај тип подражавања увек је праћен интентивним испитивањем материјала из језика одраслих и тражењем у унутрашњој структури речи логичких законитости и принципа која одговарају дететовом систему мишљења (спољашњу форму прилагођава унутрашњем значењу речи, унутрашњој структури), при чему су форма и садржај у недељивом јединству.

ИЗВОРИ

Змај (1982): Јован Јовановић Змај, *Зелени миш, досејке и наивности из гечјеј свеџа*, изабрао и приредио М. Витезовић, Ваљево: Милић Ракић.

Магица (1990): *Речник српскохрватскога књижевног језика*, 1–6, Нови Сад: Матица српска.

Рупник-Рачић, Нешић (1982): Vanja Rupnik-Račić, Branimir Nešić, *Olovka piše srcem*, Beograd, DELTA PRESS.

Станковић (1998): Богољуб Станковић (редактор), *Руско-српски речник (Руско-сербский словарь)*, Нови Сад: Матица српска, Будућност, Москва: Русский язык.

Чуковски (1986): Kornej Čukovski, *Od druge do pete*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Чуковски веб (2001): ИС: Корней Чуковский, Собрание сочинений в 15т. Т. 2: *Od двух до пяти*, Москва: Терра-Книжный клуб, 2001, доступно на <http://www.chukfamily.ru/Kornei/Prosa/Ot2do5/Ot2do5.htm>

ЛИТЕРАТУРА

- Богин (1984): Г. И. Богин, *Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов*: Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – Л., 1984, доступно на <http://www.dissercat.com/content/russkaya-yazykovaya-lichnost-v-aspektelinguokognitivnykh-stilei-reproduktivnaya-nauchnog>.
- Горелов, Седов (1997): И. Н. Горелов, К. Ф. Седов, *Основы психолингвистики*, Москва: Лабиринт.
- Гудков, Красних, Захаренко, Багаева (1997): Д. Б. Гудков, В. В. Красних, И. В. Захаренко, Д. В. Багаева, Некоторые особенности функционирования прецедентных высказываний, *Вестник МГУ*, Серия 9. Филология, № 4, 106–118.
- Дикро, Тодоров (1987): Osvald Dikro, Svetan Todorov, *Enciklopedijski rečnik nauka o jeziku I*, Beograd: Prosveta.
- Жарцева (1990): ЛЭС (*Лингвистический энциклопедический словарь*), коллектив авторов; гл. ред. Н. В. Ярцева, Москва: Советская энциклопедия.
- Караулов (1987): Ю. Н. Караулов, *Русский язык и языковая личность*, Москва: Наука.
- Кебара (2014): Марина Кебара, Језичка игра у децем дискурсу као прецедент поетске употребе речи, *Књижевности за децу у науци и настави, зборник радова*, књ. 18, Јагодина: Педагошки факултет, 109–125.
- Кебара (2016): Марина Кебара, Лингвокогнитивна функционална анализа децих неологизама као метајезичких рефлексива у језичкој игри, *Српски језик*, XXI, Београд, 311–324.
- Кебара (2017): Марина Кебара, Семантизација спонтаних деривата (децих неологизама) у функцији прецедентности језичке игре, *Српски језик*, XXII, гл. и одг. уредник проф. др Милош Ковачевић, Београд: Филолошки факултет, 315–331.
- Кебара (2017а): Унутрашња форма речи и метајезичка рефлексива у функцији комуникативног чина и језичке игре у делима Петра Кочића, у: *О Пејру Кочићу*, Зборник радова са Научног скупа посвећеног књижевном стваралаштву Петра Кочића одржаног 25–26. јуна 2016. године, Књига 5, главни и одговорни уредник: Емир Кустурица, уредник проф. др Александра Вранеш, Андрићград [Вишеград]: Андрићев институт, 191–214.
- Ковачевић (2011): Милош Ковачевић, *Стилска Значења и зрачења*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу.
- Кристал (1988): Dejvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.
- Кубрјакова (1974): Е. С. Кубрјакова, Деривација, транспозиција, конверсија, *Вопросы языкознания*, № 5, 75.
- Лексикон (1977): Милан Вујаклија, *Лексикон страних речи и израза*, Београд: Просвета.
- Лукин (1986): М. Ф. Лукин, Критерии перехода частей речи в современном русском языке, *Филологические науки*, № 3, 50.

Марузо (1960): Ж. Марузо, *Словарь лингвистических терминов*, Москва: Издательство иностранной литературы, 202.

Прохоров (2004): Ю. Е. Прохоров, *Действительность. Текст. Дискурс*, Москва: Флинта: Наука.

Розенталь, Голуб, Теленкова (2009): Д. Э. Розенталь, И. Б. Голуб, М. А. Теленкова, *Современный русский язык*, Москва: АЙРИС-пресс.

Шмельов (1978): А. Г. Шмельов, Сопоставление двух моделей семантической памяти, *Психология*, № 2, Сер. 14, Москва: Вестн Моск. ун-та.

Щерба (1974): Л. В. Щерба, *Языковая система и речевая деятельность*, Ленинград: Наука.

Марина В. Кебара

Университет в Крагуеваце

Филологическо-художественный факультет

Председатель сербского языка

ГРАММАТИЧЕСКАЯ ТРАНСПОЗИЦИЯ В СЛОВООБРАЗОВАНИИ НЕОЛОГИЗМОВ В ДЕТСКОЙ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЕ

Резюме: Предметом исследования в нашей работе являются неологизмы в детской речевой парадигме с грамматической транспозицией (ГТ) в основе, как основной процесс в построении детской языковой игры, с целью их определения, классификации и описания. На корпусе детских оригинальных языковых творений из сербской и русскоязычной областей мы выполняем лингвистический и (психо) лингвистический анализ с точки зрения организации речи и вербального поведения языковой личности. Мы определили и описали следующие типы неологизмов в качестве продуктов ГТ в функции процесса деривации: 1) неологизмы как производные грамматической транспозиции в функции детской / народной этимологии; 2) неологизмы как производные ГТ глагола в существительное; 3) неологизмы как производные ГТ уменьшительного слова в увеличительное слово; 4) неологизмы как производные ГТ существительного в глагол; 5) неологизмы как производные ГТ неизменных частей речи в глагол; 6) неологизмы как производные ГТ сжатия синтагм в глагол (универбация); 7) неологизмы как производные ГТ других частей речи в прилагательное; 7а) неологизмы как производные ГТ других частей речи в сравнительную степень.

Ключевые слова: грамматическая транспозиция, детские неологизмы, языковая личность, языковая игра, словообразование, психолингвистика.